

Н. М. ХОМА. КРИЗА СКАНДИНАВСЬКОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ, ШЛЯХИ ВИХОДУ

Аналізуються особливості скандинавської моделі соціальної держави та ті кризові явища, які їй притаманні сьогодні. Зроблено акцент на причинах та наслідках кризи. Висвітлені основні бачення виходу з неї.

Ключові слова: соціальна держава, скандинавська модель, глобалізація.

Анализируются особенности скандинавской модели социального государства и те кризисные явления, которые присущи ей сегодня. Сделан акцент на причинах и последствиях кризиса. Освещены основные видения выхода из него.

Ключевые слова: социальное государство, скандинавская модель, глобализация.

The features of the Scandinavian model of social state and those crises that are inherent today. The emphasis is on the causes and consequences of the crisis. Highlights the key vision out of it.

Keywords: social state, the Scandinavian model, globalization.

Криза скандинавської моделі соціальної держави – предмет наукових досліджень зарубіжних фахівців із соціальної політики протягом всього 70-річного періоду її існування. Постійні зміни зовнішніх та внутрішніх умов функціонування та адаптація моделі до цих змін ставали предметом досліджень десятків науковців, які ставили питання – чи зможе скандинавська модель соціальної держави ефективно функціонувати та зберігати властиві виключно їй особливості у такому мінливому та взаємопов'язаному світі. Результати цих досліджень засвідчували, що скандинавська модель успішно адаптується до змін внутрішнього та зовнішнього характеру, зберігаючи при цьому всі свої атрибути. Проте наукові розробки останніх років свідчать про існування нових загроз та викликів для скандинавської соціальної держави, які вже сьогодні створюють проблеми на шляху реалізації принципів універсального соціального захисту.

Глобалізація та зростаюча взаємозалежність світу у поєднанні з проблемами демографії та зайнятості ставлять перед скандинавськими країнами нові перешкоди ефективному функціонуванню. При цьому ключовим стає питання, які саме зміни механізмів функціонування скандинавської моделі дозволяють говорити про існування нових загроз та викликів, потребують дослідження причини, що призвели до цих змін і те до яких наслідків для скандинавської моделі вони можуть призвести в майбутньому. Саме тому, системне дослідження умов функціонування скандинавської моделі потребує ґрунтового аналізу.

Скандинавський досвід побудови соціальної держави аналізується в дослідженнях Н. Антюшиної, Т. Семігіної, М. Мозоля, А. Сафронова, Н. Мудролобової. Серед зарубіжних дослідників, а особливо скандинавських науковців, проблема досліджена значно ґрунтовніше. Привертають роботи Дж. Андерсена, А. Берга, Дж. Пальме, Дж. Фріцеля, А. Бергмарка, М. Рінера, Ш. Шварца, В. Танзі, Ш. Віленського (зосереджуються на змінах зовнішніх та внутрішніх умов функціонування скандинавської моделі соціальної держави під впливом глобалізації, демографічних та соціальних факторів), Б. Грева, М. Кауто, Д. Лассена,

П. Соренсена (механізми фінансування соціальної політики у скандинавських державах), Н. Кіндал та С. Куле (зміни в трудовій політиці), С. Гангхофа та Дж. Глена (податкова політика).

Наше дослідження спрямоване на розгляд скандинавської моделі соціальної держави у розрізі змін внутрішнього та зовнішнього характеру. Метою роботи є дослідження теоретичних характеристик скандинавської моделі та практичних змін у структурі її функціонування.

Шведська модель соціальної держави є унікальною завдяки своїй спрямованості на стимулювання зайнятості в сфері праці. Створення великої кількості робочих місць, збільшення зайнятості веде до збільшення і кількості тих, хто платить податки, а це збільшує кошти в держбюджеті.

На жаль, сьогодні ця модель втрачає свою ефективність. Державний бюджет надміру перевантажений видатками на соціальну сферу. У суспільстві відбуваються негативні процеси формування споживацької свідомості. Це свідчить на користь потреби суттєвої модернізації соціал-демократичної моделі.

Ключова характеристика скандинавської моделі загального благоденства – універсалізм, який забезпечує можливість кожного громадянина отримувати достатній мінімум соціального забезпечення і послуг незалежно від його місця на ринку праці, т. зв., декомодифікація¹. Саме декомодифікація – визначальна характеристика скандинавської моделі, яка якісно відрізняє її від вибіркового систем соціального захисту, які засновані на типовій системі залежності соціального захисту та працевлаштування.

Скандинавська модель характеризується унікальною комбінацією економічного зростання, високого рівня зайнятості у державній та недержавній сферах та високим рівнем соціального захисту та соціальних прав². Протягом багатьох десятиліть Данія, Норвегія і Швеція мали один з найвищих у світі рівнів ВВП на душу населення, при цьому вони характеризувалися найвищими державними соціальними видатками у відсотковому відношенні до ВВП, і найвищим рівнем наповнення ВВП відносно сфери податкових надходжень³.

Протягом тривалого періоду рівень бідності у цих країнах в міжнародному порівнянні був одним з найнижчих у світі. При цьому економічне зростання держав забезпечувало зростання добробуту всього населення, як наслідок ретельно виробленої політики соціальної держави.

Розглядаючи причини кризи скандинавської моделі соціальної держави варто розглянути зовнішні та внутрішні умови розвитку скандинавських країн в кінці ХХ - на початку ХХІ ст. Кризові явища, які розпочалися з кінця 80-х і тривали до середини 90-х років ХХ ст., у всіх скандинавських країнах були прямо пов'язані з наслідками неоліберальної глобалізації. Високий рівень безробіття у скандинавських країнах та втрата конкурентоспроможності окремих галузей промисловості, помітно вплинули на рівень довіри до соціал-демократичних сил, які керували тогочасними урядами. Реформи, які були спрямовані на подолання наслідків глобалізації, не дали бажаних результатів та призвели до програшу соціал-демократів у Швеції у 1991 та 2006 році⁴, та втрати значної частини електорату соціал-демократичних сил у всіх інших скандинавських країнах, що відобразилося на результатах наступних виборчих кампаній.

Кореляція зовнішніх та внутрішніх причин кризових тенденцій, які набули поширення у скандинавських країнах, може бути простежена лише за умов виз-

начення зовнішніх та внутрішніх передумов кризи, а також встановлення зв'язку між ними.

До *зовнішніх* передумов кризи можемо віднести: зміну економічних умов на міжнародній арені – неоліберальну глобалізацію; інтернаціоналізацію фінансових ринків. До *внутрішніх*: демографічна криза; деіндустріалізацію; територізацію і дестандартизацію зайнятості; активну участь жінок на ринку праці; порушення традиційної структури сім'ї.

Причини кризи скандинавської моделі соціальної держави нерозривно пов'язані з процесами, які мали місце на зовнішньополітичній арені, в силу того, що скандинавські країни брали активну участь у процесах міжнародної торгівлі і значна частина прибутків держави залежала від міжнародної ситуації та фінансових ринків та ринках товарів і послуг. Очевидно, що скандинавські країни, які є відносно невеликі за розмірами та кількістю населення залежать від умов міжнародної системи та тенденцій, які для неї є характерними.

Одним з головних наслідків глобалізації, який безпосередньо вплинув на скандинавську модель та умови її функціонування став новий неоліберальний порядок⁵, який порушив систему взаємодії між роботодавцями та профспілками, та помітно зменшив можливості державного регулювання ринку. Інтернаціоналізація виробництва, заміна робочої сили фінансовими ресурсами, зміна тривалості процесів виробництва стали причинами зменшення залежності процесів внутрішньодержавного виробництва і споживання, що особливо негативно відобразилося на невеликих державах. Скандинавські країни, які традиційно відрізнялися потужними об'єднаннями працівників та роботодавців, за умов функціонування соціал-демократичних урядів, могли встановлювати досить вигідні для працівників умови оплати праці та соціального захисту⁶. Тим самим соціал-демократи отримували потужну підтримку на виборах за рахунок членів профспілкових рухів, відсоток яких до середин 90-х перевищував 80%.

Із середини 90-х років можемо прослідкувати поступове зменшення чисельності профспілкового руху. Причини цього явища нерозривно пов'язані з економічною ситуацією як в середині скандинавських країн, так і на міжнародній арені. Зі зміною умов на міжнародних ринках помітно зменшилась роль держави у регулюванні ринку в Скандинавських країнах. Уряди вже не могли активно впливати на функціонування ринкових механізмів з метою захисту інтересів працівників, а тому участь у профспілковому русі населення помітно зменшилась.

Ще одним не менш важливим аспектом економічної глобалізації стали переворотення міжнародних грошово-кредитних фондів та глобальних фінансових ринків⁷. Фінансові ресурси інвесторів відповідно стали найпотужнішим елементом перерозподілу економічних ресурсів у світі.

Для скандинавських країн, які не є виключенням у міжнародній системі розподілу капіталів, зміна схеми накопичення капіталу відповідно змінила структуру витрат і прибутків інвесторів, яким стали не вигідними переговори між роботодавцями та профспілками, пов'язані з узгодженням умов праці та широкими соціальними гарантіями захисту праці.

Зовнішні передумови кризи скандинавської моделі соціальної держави перебувають у безпосередній залежності з внутрішніми умовами її функціонування. Ключова проблема – демографічна криза⁸. Для скандинавської моделі соціальної держави сучасна демографічна криза визначається трьома складовими. Перша – старіння населення, викликане зменшенням рівня народжуваності та збільшен-

ням тривалості життя населення. Друга – збільшення кількості населення, які виходять на пенсію достроково, у зв'язку з високим рівнем соціального забезпечення. І нарешті третя – порівняно пізній вихід на ринок праці (у 28-30 років) молодого населення, що теж безпосередньо пов'язано з системою соціального захисту та соціальних гарантій для молоді⁹.

Для всіх скандинавських країн характерними є одні з найнижчих у світі темпів природного приросту населення. Норвегія за цим показником займає 181 місце у світі з коефіцієнтом – 0,35, 186 місце займає Данія – 0,3, 200-те Швеція – 0,16, 208-ме Фінляндія – 0,1¹⁰. В силу залежності системи соціального захисту від податкових зборів, така тенденція виглядає загрозовою навіть у перспективі найближчих десятих років, коли відсоток працездатного населення, яке виступає джерелом фінансових надходжень для соціальних витрат, неухильно зменшуватиметься, а відсоток бенефіціантів – прямо пропорційно зростатиме.

До прикладу вікова структура населення Швеції станом на 2005 р. виглядала так: непрацездатне населення – 16%, працездатне – 65,6%, населення пенсійного віку – 18,3. Станом на 2015 р. відсоток населення пенсійного віку збільшиться у Швеції до 21%, а число працездатного населення зменшиться до 62,3%, показники Данії¹¹ і Норвегії у подібному порівнянні корелюють з показниками Швеції¹².

Якщо трансформувати отримані дані у систему податкового навантаження працівників, яка є головним джерелом фінансування соціальних витрат у скандинавській моделі, то отримані дані виглядатимуть так. До 2010 р. на одного з 10 працюючих у Швеції в середньому припадало утримання 5 осіб пенсійного віку при тому, що у 2000 р. це співвідношення було 10 до 3. Подібні тенденції можемо спостерігати у Норвегії – 10 до 4 (у 2000 р. 10 до 1,8) та Данії – 100 до 45 (10 до 2,5 у 2000 р.)¹³.

Отже, сучасна демографічна ситуація є загрозовою. Діяльність інститутів соціального забезпечення, яка була спрямована на забезпечення максимального рівня соціальних прав у скандинавських країнах та поліпшення умов життя громадян, створила умови, які загрожують ефективному функціонуванню системи шляхом можливого зменшення в майбутньому джерел фінансування соціальної політики.

До головних факторів внутрішнього характеру, які спричинили кризу варто також віднести деіндустріалізацію і її наслідки. Деіндустріалізація протягом останнього десятиліття стала ключовим фактором соціального ризику для скандинавських країн. Безперечно найбільш негативним наслідком деіндустріалізації в термінах ринкової економіки і в короткостроковій перспективі стало масове безробіття серед працівників залучених до промислового виробництва¹⁴. Скандинавські країни, які протягом десятиліть поступово переходили від індустріального до постіндустріального виробництва, постійно збільшуючи частку працівників сфери обслуговування, стикнулися з проблемою повної та часткової зайнятості вивільненої робочої сили. Але навіть в умовах часткової зайнятості, пере-кваліфікації та потужної фінансової підтримки з боку держави, переважна більшість вивільнених працівників не знайшли собі місця роботи у сфері обслуговування.

Отже, в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. скандинавська модель соціальної держави зіткнулася з проблемами зовнішнього і внутрішнього характеру. Заснована на фінансуванні соціального забезпечення шляхом оподаткування, державному регулюванні умов праці та мінімізації розриву у доходах сімей та індивідів скан-

динавська модель виявилась не готовою до умов глобалізації світової економіки та фінансових ринків.

Окрім наслідків структурних змін з економіки та впливу низки економічних факторів на систему соціального захисту, розгалужена мережа соціального забезпечення в Скандинавії створила загрозливі тенденції до збільшення кількості осіб, які перебувають у тимчасовій відпустці у зв'язку з хворобою, помітного зростання кількості бенефіціантів житлових соціальних виплат та інших видів соціального забезпечення.

Економічна глобалізація як одна з ключових загроз сучасній скандинавській моделі соціальної держави головним наслідком має необхідність забезпечення конкурентоспроможності підприємств та відповідного рівня зайнятості населення. Можна виокремити три головних наслідки економічної глобалізації для скандинавських країн – оподаткування, детериторіалізація і трудова мобільність¹⁵:

1. *Оподаткування*, а точніше високий рівень оподаткування підприємств, яким характеризуються скандинавські держави, призвів до несприятливого інвестиційного клімату і створив умови для обговорення можливості зниження податкових ставок, з метою його поліпшення.

Можливість зміни податкової політики і регулювання дохідної та видаткової частин – одне з головних питань сучасних скандинавських країн. Скандинавська модель фінансування соціальних виплат прямо пропорційно залежить від характеру податкових надходжень і зміна механізмів оподаткування відповідно тягне за собою зміну у регулюванні соціальних витрат.

Питання оподаткування закономірно вплинуло на проблему фінансування соціальних витрат, у зв'язку з необхідністю підвищення податку з трудових доходів. При цьому ключовим питанням постало розміщення трудових ресурсів – так звана територіалізація ринку праці. Зменшення рівня оподаткування при умові збереження дохідної частини бюджету стало можливим лише за умов максимально повної зайнятості населення. При цьому децентралізація ринку праці могла забезпечити збільшення його дохідної частини.

2. *Територіалізація ринку праці* передбачає поділ країни на окремі регіони з чіткою промисловою спрямованістю. В умовах ринкової економіки така потреба передбачає необхідність передачі об'ємного масиву повноважень місцевим органам влади та максимальне дистанціювання держави від ринку.

3. *Трудова мобільність* – ще один безпосередній наслідок економічної глобалізації для скандинавської моделі. Ключовим детермінантом тут виступає ринок потенційних емігрантів та іммігрантів, які можуть виступати виключно фінансистами або ж бенефіціантами. Головна проблема соціальної держави в цьому випадку – формування ринку соціального страхування, який не може ефективно функціонувати в умовах переваги як низько кваліфікованих іммігрантів, так і еміграції висококваліфікованої робочої сили за кордон. Така ситуація створила критичні дилеми в економічній моделі соціальних держав. Соціальна рівність надає можливість вільної освіти з метою зменшення соціальних ризиків на ринку праці. Видатки та освіту фінансуються з державного бюджету, передбачаючи, що ті, хто її отримують, протягом періоду трудової зайнятості повернуть держані витрати у вигляді податків. Така модель виглядає зовсім не адаптованою до ринкових умов, де трудова мобільність – є ключовим елементом, а для соціальної держави перетворюється у довготермінові незастраховані інвестиції.

Ще одним наслідком кризи скандинавської моделі є трудова імміграція низько кваліфікованих працівників¹⁶. Головна загроза в цьому випадку – інтеграція іммігрантів на ринок праці. В цьому випадку проблема є наслідком ключових характеристик соціальної політики скандинавської моделі – високої мінімальної заробітної плати та повної зайнятості. Всі скандинавські країни стикнулися з проблемою соціального забезпечення трудових іммігрантів, кількість яких в країнах фактично дорівнює зайнятому корінному населенню.

Проблема імміграції з економічної перетворилася на політичну, що в свою чергу забезпечило підтримку правих політичних сил, які виступають за впровадження жорсткої міграційної політики.

Окрім економічних наслідків кризи скандинавської моделі соціальної держави науковці називають такі політичні наслідки: зміна механізмів процесу ухвалення та впровадження рішень; зменшення ролі професійних об'єднань у процесі прийняття та ухвалення рішень; зміна ключових принципів участі населення у процесі вироблення політичних рішень та їх впровадження¹⁷.

До актуальних напрямів реформування політики скандинавської соціальної держави можна віднести: подолання наслідків структурного безробіття та створення нових робочих місць, залучення на ринок праці осіб молодшого працездатного віку, впровадження ефективної сімейної політики у сфері підвищення рівня народжуваності, забезпечення ефективної конкуренції на якомога більшій кількості ринків; сприяння конкурентоспроможності національної продукції на світових ринках при протекціонізмі в межах країни; регулювання економічної діяльності на великих підприємствах, які суттєво впливають на економічну ситуацію в країні; проведення грошової політики, що забезпечує стабільність вартості грошей як неодмінної умови ефективності економіки.

Лише фундаментальні реформи та структурні зміни у сфері соціальної та економічної політики скандинавських держав можуть забезпечити ефективне функціонування моделі в майбутньому.

Фахівцями з соціальної політики пропонується багато шляхів щодо реформування та адекватних відповідей новим загрозам. Багато з них виглядають далеко неефективними в короткотерміновій перспективі, інші – непопулярними та політично не вигідними, проте лише їх впровадження є життєво необхідним для збереження скандинавської моделі в тому вигляді, в якому вона існує сьогодні. Виділимо окремі з них:

1. *Реформи в економіці а активній трудовій політиці.* За суттю це економічні реформи, спрямовані на підвищення рівня ВВП. Логіка подібних міркувань зводиться до того, що збільшення рівня державних прибутків може зменшити податкове навантаження на громадян. Критичні зауваження з цього приводу серед економістів доводять, що подібна політика може не лише не покращити ситуацію, а навпаки загострити кризу.

2. *Підвищення податків.* Мова про підвищення податкових ставок для громадян. Варто зауважити, що в цьому питанні особливо важливим є саме підвищення податків для громадян, але не для підприємців, що в умовах глобального ринку могло б вкрай негативно вплинути на потік інвестиційних надходжень. Підвищення податків для громадян, хоча на перший погляд і виглядає вирішенням проблем, проте в умовах одного з найвищих у світі рівнів податкових стягнень та поступового об'єднання світових ринків праці та ресурсів виглядає не зовсім ефективно. Крім того, політична здійсненність таких реформ виглядає далеко не

перспективною, і не лише у зв'язку з їх непопулярністю, але й позиціями ключових політичних гравців у Скандинавії. Один з можливих сценаріїв реалізації подібних реформ можливий виключно у визначених видах оподаткування з поступовим, але не різким їх підвищенням.

3. *Реформи міграційної політики.* Соціальні витрати на виховання працездатних кваліфікованих кадрів можуть бути замінені ефективною імміграційною політикою, яка буде спрямована на наповнення ринку праці висококваліфікованими молодими кадрами з-за кордону, які зможуть швидко адаптуватися і зайняти існуючі вакансії. Жорсткі вимоги пов'язані з рівнем освіти, здоров'я, мовних навиків та сімейного стану зможуть гарантувати використання трудових ресурсів виключно в цілях наповнення державного бюджету¹⁸.

4. *Реформа системи соціального забезпечення.* Для того, щоб зменшити соціальні видатки і підвищити ефективність системи соціального забезпечення у скандинавських країнах сьогодні активно обговорюються реформи механізму соціального забезпечення.

Шведська урядова програма економічного зростання та розвитку на 2008-2010 рр., яка передбачає скорочення соціальних виплат особам молодшого працездатного віку, зменшення норм соціальних виплат іммігрантам та введення нового процесу надання відпустки у зв'язку з хворобою. Нова систему пенсійного забезпечення, яка помітно обмежує норми соціальних виплат та встановлює механізм пропорційного нарахування розміру трудових пенсій та помітно зменшує норми мінімального пенсійного забезпечення¹⁹.

У Данії також проведена реформу системи виплат у зв'язку з хворобою, яка передбачає пропорційне скорочення виплат відповідно до тривалості захворювання та встановлює новий механізм тривалості відпустки у зв'язку з хворобою, який може бути замінений періодом з частковою зайнятістю індивіда²⁰.

У Норвегії реформування системи соціального забезпечення відбувалося поступово і відповідно до змін на міжнародній арені²¹. Спочатку зміни торкнулися соціальних виплат по безробіттю. Механізми надання соціальної допомоги були переглянуті і жорстко регламентовані. Претенденти на соціальну допомогу втрачали право на її отримання у тому випадку, коли вони не хотіли займати вакансії, які їм пропонувалися або відмовлялися брати участь у перекваліфікації.

Сучасна політика реформ уряду спрямована на модернізацію адміністрації соціальних служб. Реформа передбачає підвищення ефективності агентств, які працюють з безробітними, пенсіонерами та особами, які отримують муніципальні соціальні виплати. Крім того, реформи системи соціального забезпечення торкнулися системи виплат у зв'язку з хворобою, інвалідністю, старістю. Також було переглянуто механізми надання деяких видів соціальних послуг (медичного обслуговування)²².

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновки:

1. Скандинавська модель соціальної держави перебуває у стані кризи, викликаній змінами зовнішніх та внутрішніх умов її функціонування.

2. До зовнішніх причин кризи скандинавської моделі варто віднести процеси неоліберальної глобалізації, які шляхом зміни умов функціонування міжнародних ринків та інтернаціоналізації фінансового сектору міжнародної економіки, зменшили роль держави у регулюванні ринкових механізмів і підвищили рівень соціальних видатків.

3. Зміна внутрішньої економічної політики скандинавських держав негативно вплинула на рівень зайнятості населення, призвівши до підвищення рівня структурного безробіття, безробіття серед осіб молодшого працездатного віку і, відповідно, зростання соціальних видатків.

4. Структурне безробіття і зростання соціальних видатків, викликані економічною глобалізацією, зменшили рівень участі робітників у профспілкових рухах, позбавивши тим самим соціал-демократичні рухи значної частини електорату, основою якого вони були традиційно.

5. Внутрішні причини кризи, зумовлені змінами вікової структури населення через поступове збільшення частки осіб пенсійного віку та зменшення частки осіб працездатного віку, які виступають головними фінансовими донорами щедрої системи соціального захисту, також загрожують ефективному функціонуванню скандинавської моделі соціальної держави в майбутньому.

6. Політика гендерної рівності та порушення традиційної сімейної структури загрожують збереженням існуючих тенденцій до утримання одного з найнижчих у світі рівнів природного приросту населення, що в майбутньому може відобразитися на ефективності принципу соціального контракту між поколіннями.

7. Збільшення державних витрат у сферу освіти, спрямоване на забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та підвищення рівня зайнятості, при існуючих правилах впровадження та політиці державного регулювання рівнів заробітної плати, загрожує змінами у структурі трудової еміграції висококваліфікованих кадрів, викликаних зменшенням вартості робочої сили у країнах, де функціонує скандинавська модель.

8. Попри наявність негативних тенденцій у розвитку скандинавської моделі, ядро держави загального благоденства має бути збережено. Безперечно, потребують реформування традиційні напрямки державної політики у сфері міграції, трудової зайнятості і соціального забезпечення, але вони мають нести не радикальний, а еволюційний характер. Результати насправді ефективного функціонування скандинавської моделі, відображені одним з найнижчих рівнів соціальної стратифікації у світі, одним з найвищих у світі рівнів тривалості життя та показників людського розвитку, мають бути адекватно оцінені та усвідомлені.

Тема нашого дослідження є надзвичайно багатоаспектна і перспективними напрямками її подальших розвідок є порівняльний аналіз соціальної політики в межах групи скандинавських держав, дослідження впливу соціальної політики ЄС на функціонування скандинавської держави.

1. *Greve B.* What Characterise the Nordic Welfare State Model// *Journal of Social Sciences.* – 2007. – Vol. 3. – № 4. – P.57.
2. *Wylensky H.* Integrated financial supervision: Scandinavian experience // *International Political Science Review.* –2006. – Vol. 27. – № 4. – P.345.
3. *Kautila M.* Is There a Nordic Model of Financing Social Protection? // *European Journal of Social Work.* – 2006. –Vol. 2. – № 3. –P.67.
4. *Грушун І.* Выборы в Швеции: судьбоносный здвиг? // *Мировая экономика и международные отношения.* – 2007. – № 3. – С. 57.
5. *Ryner M.* Neoliberal globalization and crisis social democratic welfare // *Economic and industrial Democracy.* – 1999. – Vol. 20. – P. 73.
6. *Gustavsen B.* Work organization and ‘the Scandinavian Model’ // *Economic and industrial Democracy.* – 2007. – Vol. 28. – № 3. – P. 26.
7. *Andersen T.* The Scandinavian Model – Prospects and Challenges / *CESifo Working Paper.* – 2007. – No. 1903. – P. 29.
8. *Kuhle S.* Reform and consolidation of Scandinavian welfare states // *Journal of Societal and Social Policy.* – 2006. – Vol. 3. – P.102.
9. *European’s demographic future: Facts and figures on challenges and opportunities* – <http://>

ec.europa.eu/employment_social/report_en.html. **10.** *Social protection in the Nordic country 2006/2007. Scope, expenditure and financing / Nordic Social-Statistical Committee no. 33.08.* – Copenhagen, 2008. – P. 46. **11.** *Andersen J.G.* The Scandinavian welfare model in crisis? Achievement and Problems of the Danish Welfare State in Age of Unemployment and Low Growth – http://img.kb.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/spso/spso_ns-PDF/spso_ns_0020_95799.pdf. **12.** *Palme J., Fritzell J., Bergmark A.* Swedish model beyond crisis // *Framtider.* – 2008. – Vol. 1. – P. 7. **13.** *Berg A.* The Universal welfare state: Theory and the Case of Sweden. – *Political Studies.* – 2004. – Vol. 52. – P. 760. **14.** *Huber E., Stephens J.* Internationalization and the social democratic model: Crisis and Future Prospects // *Comparative Political Studies.* – 1998. – Vol. 31. – № 3. – P. 43. **15.** *Boloni G.* Time matters: Postindustrialization and New Social Risk, and Welfare state Adaption in Advanced Industrial Democracies // *Comparative Political Studies.* – 2007. – Vol. 40. – № 5. – P. 36. **16.** *Kindal N.* Workfare tendencies in Scandinavian Welfare Policies // *Journal of European Social Policy.* – 2004. – Vol.3. – P. 57. **17.** *Berg A.* Fall of the strong state // *Comparative Political Studies.* – 2008. – Vol. 48. – № 4 – P. 61. **18.** *Crepaz M., Damron R.* Constructing Tolerance: How the Welfare State Shapes Attitudes About Immigrants // *Comparative Political Studies.* – 2008. – Vol. 40. – № 3. – P. 91. **19.** *Swedish reform programme for Growth and Jobs 2008 to 2010* – <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/09/07/99/a1ada04b.pdf>. **20.** *Schwartz H.* The Danish «Miracle»: Luck, Pluck, or Stuck? // *Comparative Political Studies.* – 2001 – Vol.32. – № 2. – P. 76. **21.** *Lyngstad R.* The welfare state in the wake of globalization: The case of Norway // *International Social Work.* – 2008. – Vol. 51. – P. 64. **22.** *Lyngstad R.* The welfare state in the wake of globalization: The case of Norway // *International Social Work.* – 2008. – Vol. 51. – P. 77.